

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ СПІЛЬНОТИ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Утвердження загальнонаціональної ідентичності громадянського типу в Україні постає особливим завданням державотворення, що є основою для здійснення суспільно необхідних реформ, легітимації політичного устрою, подальшого становлення громадянського суспільства та утвердження національної єдності. Очевидно, це й зумовлює актуалізацію дискурсів ідентичностей, особливо у сфері проблем коеволюції ідентифікаційних пошуків та інституціонального розвитку. Організаційно-правовий механізм,

як система організаційних та нормативно-правових інструментів, спрямованих на оптимальне та ефективне використання ресурсів держави, органів місцевого самоврядування й громадянських інституцій в процесах конструювання національного ідентифікаційного простору, постає базовим щодо інших механізмів формування громадянської нації.

Актуальність теми. У щорічних Посланнях Президента України до Верховної Ради зазначається, що «однією із причин політичної нестабільності, повільної розбудови громадянського суспільства та перманентних труднощів у економічному розвитку є недостатня єдність українського соціуму» [1], «однією з основних проблем здійснення суспільних реформ на даний момент є низький ступінь участі громадян у процесах їх розроблення, реалізації та коригування... низький рівень довіри у суспільстві, зокрема довіри до органів та інститутів влади» [2, с. 12]. Саме тому, виникає потреба формування відповідних державних політик щодо утвердження громадянської нації, спільного ідентифікаційного поля, «що передбачає винайдення суспільного компромісу стосовно норм і суспільних цінностей, легітимності влади» [2, с. 36].

Результати соціологічних досліджень дають підстави стверджувати про значні розбіжності в духовно-ціннісних, світоглядних орієнтаціях сучасних українців в регіональному контексті, що може стати основою для загострення політичної, соціально-економічної ситуації в Україні. Відповідний стан справ й актуалізує політику ідентичності, у «фундамент якої мають закладатися ідеї горизонтальної ідентифікації членів спільноти – як громадян, а якщо знаходження політичного порозуміння стосовно значень та спільних символів утруднене, його функцію має виконати процес комунікації, діалогу, пошуку групами, елітами об'єднуючих складових» [3].

Метою статті є виокремлення організаційно-правових механізмів формування української ідентичності громадянського типу та окреслення тих необхідних заходів для належного їх втілення.

Відповідними предметами суспільних «переговорів» мають стати задалегідь запропоновані державою змістовні характеристики модернізаційного процесу (визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку, векторів зовнішньої політики, переформатування основних параметрів політичної системи тощо), внаслідок чого має конституюватися адекватна модель реформаційного розвитку, вписана в атрибутивні структури суспільної свідомості. Тому, змістовність модернізаційного розвитку й вектор соціально-економічних та політичних реформ, певною мірою, зумовлені особливостями функціонування суспільної свідомості та формалізації системи ідентифікаційних

пріоритетів. З іншого боку, суспільні трансформації української спільноти, політичні інститути постають потужним фактором відповідних перетворень ідентифікаційних виборів суб'єктів соціальних дій та ідентифікаційного поля, загалом. Даний підхід є абсолютно доречним в контексті політичних транзитів та реновацій економічних систем, що, власне, і актуалізує політику загальнонаціональної ідентичності, де держава постає вагомим чинником формування спільного ідентифікаційного простору, конституюючи цим самим феномен державної політики конструювання національної ідентичності.

В умовах політичних трансформацій держава не тільки має поставати в ролі регулятора суспільних переговорів та дебатів, але й активним учасником подібних обговорень. Дана позиція є необхідною умовою досягнення відповідною спільнотою політичної безпеки та стабільності. Однак, в цьому разі існує загроза утвердження недемократичних політичних режимів, а тому необхідно заздалегідь встановити адекватні принципи цієї політики. Тому, існує закономірна коеволюція ідентифікаційного вибору та інституціонального розвитку, які взаємообумовлюючи одне одного, конституюють модель соціально-економічного та культурно-політичного поступу. Очевидно, що утвердження єдиного ідентифікаційного поля є необхідною передумовою модернізації держави, здійснення реформ та реалізації законів, але в той же час, реформування державного механізму та суспільного устрою, постає актуальним чинником формування спільної ідентичності членів відповідної спільноти. Проблема тут полягає у визначенні висхідних цілей та принципів конструювання спільного ідентифікаційного простору, а саме з позицій утвердження політичної стабільності та національної безпеки відповідної спільноти.

В контексті зміцнення політичного підґрунтя національної ідентичності як передумови становлення спільноти громадян в Українській державі, доцільно втілювати стратегії, спрямованих на конституювання й укріплення чуття спільноти серед українських громадян, реіфікацію політичних кордонів Української держави, її національного «Я», відмінного від «інших» в суспільній свідомості, створення та поширення відповідного образу, позитивних мітів, ритуалів та символів української нації, належний розвиток інститутів громадянства України, утвердження демократичних соціально-економічних практик та демократичної політичної культури.

Формами й інструментами втілення відповідних державних стратегій постають організаційно-правові, політико-правові, соціально-економічні, соціально-політичні, соціокультурні, соціально-психологічні механізми, належна інсталяція яких сприятиме

утвердженню політичних ідентичностей серед українських громадян (державно-громадянського типу), конгруентних процесам становлення громадянської нації в Українській державі.

Організаційно-правовий механізм, як система організаційних та нормативно-правових інструментів, спрямованих на оптимальне та ефективне використання ресурсів держави, органів місцевого самоврядування й громадянських інституцій в процесах належного конструювання національного ідентифікаційного простору, постає базовим і фундаментальним щодо інших механізмів формування громадянської нації. В рамках належного втілення державних стратегій зміцнення політичних засад української національної ідентичності, необхідно реалізувати такі організаційно-правові механізми, як: розробка та прийняття Концепції утвердження загальнонаціональної ідентичності українських громадян; впровадження адекватного методу правового регулювання; запровадження відповідного галузевого правового регламентування та експертизи нормативних актів; встановлення форм державно-громадянського управління та державно-приватного партнерства; вдосконалення механізмів державного управління та органів місцевого самоврядування тощо.

Концепція формування української національної ідентичності має постати базовим політико-правовим документом, що визначає основні напрями відповідних практик органів державної влади, місцевого самоврядування та структур громадянського суспільства щодо конструювання єдиного українського ідентифікаційного простору. Формою набуття чинності Концепції повинен постати закон, на основі якого мають бути розроблено та прийнято чимало нормативно-правових актів й національних проєктів, спрямованих на конкретизацію цілей та реалізацію завдань, визначених даною Концепцією. Таким чином, Концепція становлення української національної ідентичності має створити необхідні умови для належного формування вітчизняного ідентифікаційного простору, конгруентного процесам утвердження громадянської нації, забезпечення прав людини й громадянина, розвитку правової та демократичної держави в Україні. Зазначена Концепція постає субстратом «рішень» держави та інститутів громадянської спільноти у відповідних сферах, є основою концептуалізації націологічних понять та запровадження в системі права єдиного категоріального апарату, що унеможливить неоднозначне тлумачення правових норм, а також формулює мету, цілі, завдання, основні принципи, напрями та механізми формування й реалізації державної політики української національної ідентичності.

Утвердження адекватного методу правового регулювання постає як система прийомів й способів впливу відповідних юридичних норм

на предмет регулювання, тобто на параметри вітчизняного ідентифікаційного поля. Очевидно, що в контексті конструювання української громадянської нації, доцільне органічне поєднання імперативних та диспозитивних методів, при домінуванні останніх, де координаційні інструменти мають застосовуватися при визначенні змістовності вітчизняної ідентифікаційної матриці, а субординаційні – при дотриманні необхідних принципів її формування (гарантування територіальної цілісності та забезпечення політичної стабільності, національної безпеки, демократичного розвитку та становлення правової держави в Україні). Загалом, доцільно виокремити такі методи юридичного впливу норм права на вітчизняний ідентифікаційний простір, як метод юридичної рівності, метод зобов'язання, метод участі та метод заборони. Так, метод юридичної рівності проявляється у дотриманні етнокультурної нейтральності, рівноправності етнічних, мовних, конфесійних та соціальних спільнот, рівності громадян перед законом незалежно від статті, походження, майнового й соціального стану, політичних вподобань тощо. Метод зобов'язання передбачає дещо примусовий характер відносно об'єктів державних ідентифікаційних практик, прикладом чого може слугувати обов'язок українських громадян, згідно ст. 65 Конституції України, захищати свою Вітчизну, її незалежність та територіальну цілісність, шанувати державні символи й відбувати військову службу. Зазначений метод, таким чином, з одного боку, має відображати рівень захисту належних принципів конструювання національного ідентифікаційного простору, а з іншого – не повинен сприйматися громадянами як щось надто загрозливе, несправедливе та обтяжуючим їх права й свободи.

Метод заборони полягає у відповідному звуженні правосуб'єктності учасників ідентифікаційних інтеракцій (фізичних та юридичних осіб, органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб, політичних партій, ЗМІ, громадських організацій тощо) щодо розпалювання міжетнічних, міжконфесійних й міжрелігійних конфліктів, пропаганди сепаратизму, проявів нетерпимості, ксенофобії та расизму, посягання на атрибути держави та символів всіх етнокультурних спільнот.

В українській системі права необхідно визначити критерії кваліфікації зазначених дій та встановити адекватну міру відповідальності, що дозволить:

1) узгодити протидію актам нетерпимості й нелояльності зі забезпеченням конституційного права громадян на самовираження, свободи думки та слова;

2) відокремити злочини загальнокримінального характеру (за даними МВС впродовж 2004-2011 рр. було скоєно 27 злочинів, передбачених

статтею 161 Кримінального кодексу України «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань» [4], хоча й неурядові організації констатують в Україні досить високий рівень нетерпимості та кількості скоєних злочинів на цьому ґрунті, зокрема, починаючи з 2006 р. в результаті расистських нападів постраждало близько триста людей, з них – 13 убиті [5]);

3) здійснити відповідні кримінологічні дослідження, аналіз умов, причин та характеру злочинності на ґрунті нелояльності, втілити адекватну систему профілактичних заходів, забезпечити належні інституційні зміни у формі конституювання партнерства правоохоронних органів й громадських організацій та формування ефективних державних структур (Комітет ООН з ліквідації расової дискримінації у вересні 2011 року рекомендував українській стороні відновити діяльність ліквідованих Державного комітету у справах національностей та релігій, Міжвідомчої робочої групи з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості, Департаменту моніторингу прав людини МВС [6]), внести зміни до наявного законодавства (передбачити встановлення адміністративної відповідальності, затвердити Указом Президента Стратегію протидії дискримінації в Україні [7], з частини першої ст. 161 ККУ перемістити диспозитивний припис щодо розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі до розділу злочинів проти людства ККУ, доцільно також вилучити положення щодо умисного характеру актів нетерпимості, що здебільшого на практиці унеможлиблює застосування норми, а натомість встановити кримінальну відповідальність за системний характер ксенофобських дій).

Метод участі передбачає міру дозвільних дій учасників ідентифікаційних зносин щодо формування змістовності матриці національної ідентичності. Формалізація даного методу відбувається у вигляді соціологічних опитувань, громадських обговорень, електронних онлайн консультацій, національних круглих столів, громадських слухань та форумів, внутрішньопартійних та міжпартійних діалогах тощо, що постає необхідною умовою формування національного правового простору, адекватного утвердженню громадянської нації в Україні. Відповідним прикладом імплементації даного методу може слугувати Закон України «Про соціальний діалог в Україні», спрямованого на визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень у сфері трудових, соціальних та економічних зносин [8], Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затвердже-

ної Указом Президента України від 24.03.2012 р. № 212/2012, Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженої Постановою КМУ від 5.11.2008 р. № 976, Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, затвердженої Постановою КМУ від 3.11.2010 р. № 996.

Очевидно, що метод участі повинен матеріалізуватися в якості нових нормативних регуляторів у сфері організації референдумів й прийняття колективних рішень щодо суспільно значущих проблем, а також постати невід'ємним елементом законодавчих процесів та процедур, де громадськість має конституюватися як самодостатній суб'єкт.

Організаційно-функціональний механізм як система органів державної влади, державних інституцій та установ, що забезпечують належне залучення своїх можливостей та ресурсів на конструювання вітчизняного ідентифікаційного простору. Організаційний інструмент державної політики української національної ідентичності формалізується на вищому (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Прокуратура, Служба безпеки України), центральному (Центральні органи виконавчої влади) та місцевому (місцеві державні адміністрації) рівнях. Задля утвердження української громадянської ідентичності, в межах організаційно-функціональної складової політики ідентичності, доцільно:

1) утворити Комітет Верховної ради України з питань політики ідентичності та національної інтеграції;

2) провести парламентські слухання щодо проблем формування й втілення державної політики національної ідентичності в Україні та прийняти відповідну постанову Верховної Ради України про рекомендації парламентських слухань, врахувавши пропозиції попередніх парламентських слухань на теми: «Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізаційних викликів: проблеми та шляхи збереження» 09.12.2009 р., «Стратегія гуманітарної політики сучасної України» 06.10.2010 р., «Стан суспільної моралі в Україні» 09.11.2011 р., «Етнонаціональна політика в Україні: здобутки та перспективи» 11.01.2012 р. тощо;

3) створити в структурі Адміністрації Президента України посаду Радника Президента України з питань політики ідентичності та національної інтеграції;

4) провести публічне засідання Міжвідомчої робочої групи в межах програми «Відкрита розмова» щодо ролі та можливостей ЗМІ в процесах формування національного ідентифікаційного простору;

5) розширити компетенції координаційних, консультативно-дорадчих, науково-дослідних органів та установ при Президентові України щодо вироблення й реалізації політики ідентичності в Україні, її експертного обґрунтування (Ради національної безпеки й оборони України, Громадської гуманітарної ради, Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства, Національного інституту стратегічних досліджень);

6) утворити *спеціалізований орган галузевої компетенції* на рівні центрального органу виконавчої влади (Державне агентство з питань політики ідентичності та національної інтеграції як центрального державного органу з проблем формування вітчизняного ідентифікаційного простору, що б також перейняло компетенції раніше ліквідованих Державного комітету у справах національностей та релігій, Ради з питань національного дизайну при Кабінетові Міністрів України), налагодити його належну співпрацю із іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, інституціями громадянського суспільства, міжнародними організаціями та організувати його територіальні структури на місцевому рівні;

7) утворення громадських органів при Кабінетові Міністрів України, Центральних органів виконавчої влади, Президентові України як консультативних та дорадчих структур в сфері ідентифікаційних зносин, спрямованих на встановлення відповідних взаємозв'язків між громадськими організаціями, інституціями та органами влади, належної інтеграції різних соціальних, етнокультурних, мовних, релігійних, гендерних та ін. груп в українське суспільство (прикладом може бути створення при Президентові України *Ради з питань національної інтеграції та політики ідентичності*, до сфери відання якої залучили б також компетенції раніше ліквідованої Ради з питань етнонаціональної політики).

Імплементація галузевого правового регулювання як системи правових норм, що регламентують відповідні сфери суспільного буття, моделюючи цим належні державні політики й адекватні параметри вітчизняного ідентифікаційного простору. Необхідною засадою даного нормативного регулювання є встановлення його певної ієрархічної структури, де на *першому* рівні знаходиться Концепція формування загальнонаціональної ідентичності, на *другому* – галузеві стратегії та концепції, формою набуття чинності яких постають укази Президента та закони України, а на *третьому* – національні проекти та цільові програми.

Очевидно, що в ході розробки й прийняття, відповідні галузеві концепції та стратегії (Концепція гуманітарного розвитку України, Концепція державно-конфесійних відносин, Концепція державної

етнополітики, Стратегія регіональної політики, Стратегія протидії дискримінації в Україні та ін.) неодмінно мають перебувати в імперативно-субординаційному підпорядкуванні відносно Конституції України, Концепції утвердження єдиної національної ідентичності українських громадян, дотримання чинних міжнародно-правових актів в частині забезпечення необхідних умов для інтеграції особи у вітчизняний соціальний простір (Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини та фундаментальних свобод, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Європейська соціальна хартія тощо), а також повинні конкретизуватися у загальнодержавних цільових програмах і національних проектах (програми розвитку туризму, національного дизайну, історико-культурних центрів та художніх промислів, культури етнічних груп тощо), що забезпечить адекватне співвідношення цілей та завдань політики ідентичності з реальними ресурсами.

Для встановлення належного галузевого правового регулювання в контексті формування загальнонаціональної ідентичності громадян України, доцільно:

1) застосовувати норми міжнародного права з урахуванням національних особливостей України, зокрема, варто внести зміни до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»: як відносно назви даного закону, перейменувавши його на Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних або міноритарних мов», так і щодо приведення норм хартії до єдиного концептуального означення у зв'язку з специфічними мовними умовами України;

2) узгодити нормативно-правові акти між собою, зокрема, необхідно нормативно встановити межі функціонування української, як державної, та інших мов, поширених в Українській державі, прийнявши адекватний закон про порядок використання мов в Україні та надавши Конституційним Судом України рішення про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України у взаємозв'язку з оновленням Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних або міноритарних мов»;

3) забезпечити реалізацію цілей державних ідентифікаційних політик переважно на основі програмно-цільового підходу, розробки й виконання загальнодержавних та інших цільових програм різного рівня на підставі Закону України «Про державні цільові програми», що дозволить корелювати пріоритетні завдання інтеграційної політики із наявними фінансовими, організаційними та іншими ресурсами.

Безперечно, формування належних правових засад конструювання вітчизняного ідентифікаційного поля постає основою державних інтеграційних практик, а також унеможливило виникнення й розвитку соціальних конфліктів, надмірну та деструктивну політизацію етнічних процесів, проявів міжрегіональних протиріч й недобросовісної конкуренції поміж політичних еліт, посягання на державні символи, розпалювання міжетнічної, міжконфесійної ворожнечі, пропаганді ідей сепаратизму та іредентизму.

Бібліографічний список

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2013 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К. : НІСД, 2013. – С. 173.
2. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011.
3. Тищенко Ю. А. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» / Ю. Тищенко, С. Горобчишина ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К. : [Агентство «Україна»], 2010. – С. 13-14.
4. Делегація Єврокомісії проти расизму та нетерпимості відвідала МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244184682.
5. Батчаєв В. «Мова ворожнечі» на офіційних сайтах міліції – заохочування суспільств до дискримінації чи правова безграмотність? [Електронний ресурс] / В. Батчаєв. – Режим доступу: <http://www.xenodocuments.org.ua/article/1990>; Статистика сообщений о жертвах нападения на почве ненависти в Украине, 2006 – 2011 гг. [Електронний ресурс] / сост. В. Лихачев. – Режим доступу: <http://www.eajc.org/page451>.
6. Бакальчук В. О. Запобігання проявам расизму, ксенофобії та нетерпимості в українському суспільстві. Аналітична записка [Електронний режим] / В. О. Бакальчук. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/671/>.
7. Кабінет Міністрів пропонує затвердити Стратегію боротьби з дискримінацією в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244963098&cat_id=244274160.
8. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – Ст. 255.

Утверждение общенациональной идентичности гражданского типа в Украине становится особой задачей государства, что является основой для осуществления необходимых реформ, легитимации политического устройства, дальнейшего становления гражданского общества и утверждения национального единства. Очевидно, это и обуславливает актуализацию

дискурсов идентичности, особенно в сфере проблем коэволюции идентификационных поисков и институционального развития. Организационно-правовой механизм, как система организационных и нормативно-правовых инструментов, направленных на оптимальное и эффективное использование ресурсов государства, органов местного самоуправления и гражданских институтов в процессах конструирования национального идентификационного пространства, есть базовым относительно других механизмов формирования гражданской нации.

Adoption of national identity civil type in Ukraine becomes a special task of the state, which is the basis for the implementation of the necessary reforms, the legitimation of political system, further development of civil society and the establishment of national unity. Obviously, this causes the actualization of the discourses of identity, especially in the identification of problems of co-evolution of searches and institutional development. organizational and legal framework, as a system of organizational and regulatory instruments aimed at efficient and effective use of resources of the state, local governments and civil institutions in the process of constructing a national identity space, there is a base relative to other mechanisms for the formation of a civil nation